

Михаел Антоловић

Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет, Сомбор

УДК 930.1(100)"19"(049.32)
94(100)"19"(049.32)

XX ВЕК ИЗ ИНТЕЛЕКТУАЛНОИСТОРИЈСКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Enco Traverso, *Istorija kao bojno polje. Interpretiranje nasilja 20. veka, s francuskog prevela Olja Petronić*, Beograd: Fakultet za medije i komunikacije, 2020.

Изворно формиран у европској (италијанској и француској) историографској традицији, Енцо Траверсо (Enzo Traverso, 1957) професор је савремене историје на угледном Универзитету Корнел у САД. Бавећи се једном врстом интелектуалне историје (*intellectual history*), окосницу Траверсових истраживачких интересовања представљају теме попут: историје друштвене теорије, сећања, политике историје, историје појмова и историје историографије. Упркос угледу који ужива у круговима светске историографије, бројна Траверсова дела, од којих су многа својеврсни бестселери, све доскоро нису доживела практично никакву рецепцију на српском, а ни ширем простору некадашње Југославије. Тек 2018. појавио се хрватски превод његове књиге посвећене „култури пораза” која одликује европску левицу након пропасти комунизма у Источној Европи (*Melankolija ljevice*, 2018) као и књиге посвећене генези фашистичке идеологије током XX и на почетку XXI века (*Nova lica fašizma*, 2018), а обе је издао загребачки ТИМ press. Наредне године објављен је и српски превод збирке Траверсових огледа, обједињених под насловом *Историја као бојно поље. Интерпретирање насиља 20. века*, у издању Факултета за медије и комуникације у Београду. Иако су настали током претходне две деценије, у различитим поводима и изворно објављени на разним светским језицима, Траверсове огледе повезује заједничка тема – XX век као раздобље испуњено дотад невиђеним размерама насиља – као и усмереност на оне историчаре који су дали важан допринос његовом разумевању. У том смислу, Траверсова књига представља својеврсни дијалог с неким од најзначајнијих историчара који су обележили историјско мишљење током последњих пола века.

Размишљајући о условима у којима делује савремена историографија, Траверсо с правом примећује да су они до почетка XXI столећа доживели радикалан преображај услед глобалне доминације неолибералне идеологије, а која је у

потпуности прожела све сегменте савременог друштва. Одатле и историографија, попут других хуманистичких дисциплина, делује у околностима у којима је „лексика предузетништва колонизовала медије, продревши све до света истраживања [...] и света друштвених наука [...]”¹

Истовремено, током три деценије које су уследиле након пада Берлинског зида, главни токови историјског мишљења били су обележени успоном светске и глобалне историје, повратком догађајној историји те све већом важношћу друштвеног памћења. Имајући у виду ове опште процесе, Траверсо и за своју књигу сматра да се она „представља као интервенција у дебату о идејама”. Надовезујући се у своје приступу непосредно на Козелекову историју појмова (*Begriffsgeschichte*), Траверсо указује на неопходност ове историографске дисциплине будући да „треба знати откуд долазе појмови које користимо и зашто их користимо – баш њих а не неке друге” (стр. 23). Следећи поменуте идеје, он је у својим огледима пружио изнијансирану анализу појединих кључних концепција које су настојале да XX век, са свим његовим блиставим техничко-технолошким успонима и истовременим суновратом у најгоре варварство, разумеју и подаре му значење унутар светске историје. Стога су у средишту његове појмовно-историјске анализе различити концепти као што су: „кратки 20. век”, револуција, фашизам и нацизам, историјско поређење, биополитика, егзил и колективно памћење.

Сагледавајући Хобсбаумову концепцију „кратког 20. века” као крешендо своје тетралогije посвећене историји модерне епохе (од времена буржоаских револуција крајем XVIII до пропасти комунизма крајем XX века), Траверсо – осим на иновативни потенцијал који је Хобсбаумов социјалноисторијски приступ поседовао – указује, међутим, и на његова ограничења: изразиту евроцентричност, као и некритички приступ европском пројекту модернизације. Ово посебно будући да је Хобсбаум, попут Карла Маркса, европском империјализму „приписивао цивилизаторску мисију” (стр. 45). Притом, историја „кратког 20. века” се, из Хобсбаумове перспективе, показује као историја неуспелог покушаја да комунизам реализује своје еманципаторске циљеве. Пошто се показало да историја не стреми нужно успостављању бескласне утопије ослобођене експлоатације, Хобсбаумова забринутост над правцима будућег развоја је, како истиче Траверсо, уједно и „забринутост нашег времена” (стр. 61). Расправљајући о револуцији као великој идеји која је подстицала на деловање поколења интелектуалаца од краја XVIII до средине XX века, Траверсо тежише своје анализе усмерава ка двама приступима европском револуционарном искуству, чија средишња упоришта представљају Велика француска револуција из 1789. те Октобарска револуција из 1917. године. У односу на Фиреово одбацивање Француске револуције као извора свих тоталитаризама у XX веку, Траверсо разборито запажа да је он, истовремено, формулисао тзв.

¹ Traverso, E. (2020) *Istorija kao bojno polje. Interpretiranje nasilja 20. veka*, s francuskog prevela Olja Petronić, Beograd: Fakultet za medije i komunikacije, str. 16. Nadalje u tekstu svi brojevi u zagradi označavaju citirane strane.

судбински наратив о тржишту и либералној демократији као природној судбини западног света (стр. 67). Насупрот томе, Арно Џ. Мајер у револуцији види првенствено облик тзв. секуларне религије, револуционарни терор разуме као одговор на снаге контрареволуције, у целини одбацује теорију тоталитаризма док феномен стаљинизма, који је изнедрила бољшевичка револуција, тумачи као „амалгам монументалних постигнућа и чудовишних злочина” (стр. 82). Одатле свакако заслужује пажњу и Траверсово подсећање да „комунизам није био само орвеловски кошмар” већ и „покрет који је успео да подари осећање достојанства подређеним класама и потпали наде неколико генерација” (стр. 88), чињеница која се, услед глобалног тријумфа неолибералног капитализма, неоправдано заборавља.

О фашизму и нацизму као два моћним идеологијама, које су одсудно обележиле прву половину XX века, Траверсо расправља анализирајући особености нових теоријско-методолошких приступа које су својевремено формулисали Џорџ Л. Мос, Зев Штернел и Емилио Ђентиле. Свој тројници историчара заједничка је компаративно-историјска перспектива и разумевање фашизма као вишедимензионалне појаве која је истовремено била „и револуција, и идеологија, и виђење света, и култура”, односно, једна врста „десне револуције” која је стремилa изградњи нове цивилизације (стр. 94). Одбацујући политичку модерност (либерализам и парламентарну демократију) уз истовремено прихватање техничко-технолошке модерности, фашизам је, као што је својевремено уочио Џефри Херф, представљао вид тзв. „реакционарног модернизма”. Међутим, насупрот Херфу, Мос, Штернел и Ђентиле разумеју фашизам искључиво као револуционарни феномен, занемарујући његову упадљиву политичку реакционарност и изразити антикомунизам. Стога Траверсо с правом закључује да је „управо та контрареволуционарна димензија представља(ла) заједничку основу фашизама у Европи” (стр. 109). Својеврсну допуну овим тумачењима пружа и расправа двојице водећих стручњака за нацистичку политику „коначног решења”, израелског историчара Сола Фридлендера и немачког историчара Мартина Брошата. Подстакнут позивом који је – током чувеног „сукоба историчара” (*Historikerstreit*) средином осамдесетих година у Западној Немачкој – Брошат упутио за „историзовање” нацизма тако што би се он критички вредновао унутар контекста читаве немачке историје, а не као издвојено раздобље „у сенци Аушвица”, Фридлендер је тврдио да је историзовање нужно, али и да је немогуће. Наиме, нацизам још увек представља блиску прошлост те би његово историзовање, *воленс-ноленс*, водило до етички неприхватљиве релативизације Холокауста. Заоставштина расправе коју су водили Брошат и Фридлендер, истиче Траверсо, јесте управо унапредовала свест о неопходности тога да се Холокауст изнова прикаже као интегрални део нацизма, а он пак као интегрални део европске историје. Стога, анализирајући могућности поређења Холокауста/Шое с другим масовним злочинима, Траверсо закључује да „Шоа данас представља кључни тест за сваки покушај историзације 20. века”, будући да она у себи садржи „синтезу насиља 20. века” (стр. 170). У поменутом

контексту нарочито је подстицајан Траверсов оглед посвећен анализи Фукоовог концепта „биополитике” и експланаторних могућности које она пружа историографији. Имајући у виду „сложену и тешку релацију” историчара са Фукоовим делом, Траверсо наглашава да је оно историографији омогућило да се политички, економски, друштвени и идејни процеси који су обележили XX stoleће сагледају с раније непознатог становишта – првенствено као поприште својеврсне „биополитичке лабораторије”. Одатле се, на пример, променила и перцепција устаљеног појма народ који се више не разумева само као правна или политичка заједница већ пре као „скуп живих бића, тела уграђених у друштвену и економску потку, предмет демографских, прехранбених, санитарних, образовних, хигијенских, еколошких политика” (стр. 177).

Последња два огледа Траверсо посвећује „херменеутици дистанце”, односно, „Европи и њеним памћењима”. У првом случају, на примеру искуства егзила својственог бројним интелектуалцима у XX веку, он анализира његове епистемолошке последице. Наиме, Траверсо уочава да егзил поседује одређена преимућства која омогућавају да се историја посматра „са становишта побеђених”, али и да, истовремено, егзил има кључну улогу у транслацији, адопцији и адаптацији различитих мисаоних традиција из једне у другу културу. У том смислу, искуство егзила представља и важан вид транскултуралне размене. Напоследку, расправљајући о условима у којима се формира савремено европско памћење, Траверсо истиче да је оно обележено „помрачењем утопија”, тј. „историјским поразом левике на планетарном нивоу”, а тиме и нестанком вере у могућност изградње света који би био радикално другачији од постојећег. Полазећи од различитих чинилаца који детерминишу јавно памћење у савременим друштвима (поред историографије ту се, као неупоредиво утицајнији, појављују још и законска регулатива која уређује „политике памћења”, затим медији и културна индустрија), Траверсо сматра да је европско памћење обележено првенствено дискурсом жртве тоталитарних идеологија XX века и истовременом ренационализацијом памћења која условљава постојање различитих и међусобно супротстављених „режима сећања”. Сумирајући свој поглед на разумевање XX века, Траверсо у закључку књиге истиче важност меланхолије као епистемолошког принципа који омогућава сазнавање историје XX века као простора материјалних и идејних рушевина.

Засвођујући приказ Траверсове књиге, обимом невелике, али садржајем невероватно богате, сматрамо да вреди истаћи још неколико чињеница. У првом реду Траверсо изнова потврђује важност историографске саморефлективности као нужног предуслова како за позиционирање историографије унутар друштва у којем делује тако и за њен властити развитак. Притом, показује се да је за унапређење опште историјске културе од нарочите важности постојање континуираног дијалога између (већином) емпиријски усмерених историчара на једној, и филозофа и друштвених теоретичара на другој страни. У том смислу Траверсо истиче да би се први „морали запитати о епистемолошким претпоставкама и о самој историчности појмовних алатки – које често узимају несвесно”, док други пак „не би

смели сматрати историју обичним резервоаром чињеница из којег слободно црпе корисне аргументе за изградњу својих теорија” (стр. 191). На тај начин избегла би се крајност од, у основи неплодног, застрањивања у вулгарни емпиризам, односно, у неку врсту супертеорије без чврсте чињеничне подлоге. Неспорно је да би таква врста дијалога била корисна свим хуманистичким и друштвеним дисциплинама док би историографији пружила прецизно дефинисану појмовну апаратуру, неопходну за анализу, објашњење и интерпретацију ванредно сложених појава историјског живота.

Свакако, треба рећи још и то да сјајан превод Оље Петронић с француског језика омогућава истинско уживање у мисаоном богатству Траверсових ерудитских и изнијансираних анализа. Напоследку, будући да је књига, и у графичком погледу, врхунски дизајнирана, сматрамо да напор издавача – Факултета за медије и комуникације Универзитета Сингидунум – да српским читаоцима учини доступним дело једног од водећих представника савремене интелектуалне историје заслужује сваку похвалу.